UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Meer dan alleen zingen

Geertruida van Vladeracken als uitgeefster

Kuitert, E.A.

DOI
10.5117/ZL2023.1.002.KUIT

Publication date
2023

Document Version
Final published version

Published in
ZL

Link to publication

Citation for published version (APA):
Kuitert, E. A. (2023). Meer dan alleen zingen: Geertruida van Vladeracken als uitgeefster. *ZL*, *22*(1), 23-38. Article 2. https://doi.org/10.5117/ZL2023.1.002.KUIT

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:09 Feb 2026

Amsterdam University Press

ZACHT LAWIJD 22.1 (2023) 23-38

Lisa Kuitert

Meer dan alleen zingen

Geertruida van Vladeracken als uitgeefster

Geertruida van Vladeracken (1880-1947) maakte naam als zangeres en componiste. Minder bekend is dat een groot deel van haar oeuvre verscheen bij uitgeverij In den Toren, waarvoor zij ook vertaalwerk verrichte. Was zij behalve zangeres ook uitgeefster?

Het komt vaker voor in de geschiedenis dat een mannelijke uitgever bijgestaan wordt door zijn vrouw, zodat je feitelijk van een duo kunt spreken. We weten dat de uitgever van de groep schrijvers bekend als 'de Tachtigers' niet Willem Versluijs was, die meer de schoolboeken deed, maar Annette Versluys-Poelman, echtgenote van Willem en een bekend feministe.[1] Zij beheerde het literaire fonds. Maar de uitgeverij heette W. Versluijs, naar Willem. Ook bij J.M. Meulenhoff, G.A. van Oorschot en Bert Bakker stond naast de naamgever van het bedrijf een echtgenote die meebesliste; dat is bekend doordat er van hen briefuitgaven of biografieën zijn. Er is reden om aan te nemen dat uitgeverij In den Toren, die tot 1995 heeft bestaan, net zo'n firma was, gerund door een echtpaar, namelijk Jan Poortenaar en Geertruida Poortenaar-Van Vladeracken. Beider namen staan bijvoorbeeld in het briefhoofd van deze uitgeverij, maar in andere bronnen vind je niets terug van hun gezamenlijke directie. Sterker nog,

Portret van Geertruida van Vladeracken door Jan Poortenaar, getiteld *Zomer*. Uit: R.W.P. de Vries jr., *Jan Poortenaar en zijn werk* (1947)

© Lisa Kuitert

IP: 145.109.71.193

meestal wordt alleen Poortenaar als uitgever opgevoerd. Wie was Geertruida van Vladeracken, en hoe zit het met die uitgeverij?

Een ambitieuze zangeres

In 1946 nam Geertruida van Vladeracken de pen ter hand om haar herinneringen op te schrijven. Zij had, 66 jaar oud en ongeneeslijk ziek, te horen gekregen dat haar einde naderde. Van Vladeracken was een bekende zangeres – sopraan – en componiste, onder meer van kinderopera's en kinderliederen, en had haar leven aan de muziek gewijd. Maar nu kwam aan dat alles een einde. Haar man verzorgde haar, en er was een professionele verpleegster in de buurt om haar medisch bij te staan. Het schrijven ging gaandeweg toch steeds moeilijker zodat ze uiteindelijk alleen nog haar man kon dicteren, die haar woorden vervolgens zo goed en zo kwaad als dat ging opschreef. Ook zijn naam – Jan Poortenaar – was bij cultuurminnend Nederland bekend, hij was een bekende kunstenaar en publiceerde over kunst en over boekdrukkunst. Het manuscript van zijn vrouw werd op het laatst aangevuld met een interview en met enkele composities van haar hand om het wat volume te geven. Over de uitgeverij schrijft ze niets, het boek gaat alleen over muziek, en zo heette het ook: *Muziek*. Geertruida van Vladeracken heeft, zo vertelde haar man later, nog de eerste proef kunnen corrigeren, maar toen het boek in 1947 verscheen was ze al overleden.[2] Haar laatste woorden uit *Muziek* laten zich lezen als haar motto: 'Veel paradijzen gaan er in de wereld verloren, maar het mijne heb ik, al zingende, gewonnen.'

Het boek werd uitgegeven bij In den Toren. Die uitgeverij werd gerund vanuit het huis van Jan Poortenaar en Geertruida van Vladeracken zelf, hij was dus de uitgever van de memoires van zijn eigen vrouw. Wie het fonds van In den Toren bekijkt, ziet dat er heel veel boeken van Van Vladeracken, en trouwens ook van Jan Poortenaar op de lijst staan. Was Geertruida vooral auteur misschien, en stond ze daarom in het briefhoofd? Of was haar rol groter? In dat geval zou zij een van de zo schaarse vrouwelijke uitgevers van voor de Tweede Wereldoorlog zijn geweest. Ze is een van de *1001 vrouwen*, uit het boek dat Els Kloek samenstelde, maar in het aan haar gewijde lemma wordt de uitgeverij niet genoemd. Ook in het herdenkingsboekje dat kort na haar dood werd uitgegeven, bij In den Toren, komt de uitgeverij niet voor.[3]

Het klinkt wat ouderwets, 'In den Toren'. De uitgeverij blijkt opgericht te zijn in 1928 in Amsterdam, Roelof Hartstraat 84. Dit is het pand op de hoek met de Hobbemakade. Het hoekpand heeft een torentje, waarmee de naam is verklaard.[4] De twee bewoners van de woning waren Jan Poortenaar en Geertruida van Vladeracken. Ze hadden de firma pas in 1936 formeel laten inschrijven bij de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels. Daarmee was de uitgeverij officieel erkend. In 1936 stond

IP: 145.109.71.193

Briefhoofd met naam en adresgegevens van In den Toren. De girorekening stond, zoals destijds wettelijk vereist, op Poortenaars naam [Literatuurmuseum]

in het Lijstenboek van de Vereeniging alleen Poortenaar vermeld als uitgever, vanaf 1938 staat ook Geertruida's naam erbij. Geertruida van Vladeracken was geboren in Haarlem, in 1880. Ze kwam uit een voorname familie want de Van Vladerackens hadden adellijke wortels.[5] Haar moeders familienaam was Van Foreest, haar oudtante was Alida van Foreest, de eerste vrouw van Nicolaas Beets. Er was dus een link met literatuur in haar familie. Haar man en mede-uitgever Jan Poortenaar was zes jaar jonger; ze trouwden in februari 1916.[6] Geertruida was toen al 36, en had er al een half leven opzitten, plus een eerder huwelijk. Ze was tot 1915 namelijk getrouwd met Niel Vogel, een musicus.

Geertruida groeide op in een gezin waarin veel ruimte was voor zelfontplooiing: ze kon pianoles volgen en deed dat ook met overgave. Ze was een nogal eigengereid meisje, zo lezen we in haar memoires *Muziek* en kwam als puber, zoals destijds in haar milieu gebruikelijk was, op een kostschool terecht. Ze vertelt in haar memoires hoezeer ze daar in andere sferen belandde en haar ogen uitkeek: het hoofd van de school had zich naar voorbeeld van George Sand gemodelleerd: 'Ze was half man, half vrouw; een zwart vest en een soort wijd colbertje, wie droeg dat nu in Haarlem in den jaren 1894?' Deze directrice probeerde de jonge Trui, zoals intimi haar naar eigen zeggen noemden, in het gareel te krijgen: 'Jij, Geertruida van Vladeracken! [...] Je naam klinkt mooi, jawel, als je van binnen nu maar net zoo was! [...] Die naam heeft in Haarlem een onberispelijken klank, vin-je niet dat je je daaraan evenredig behoort te gedragen?'[7] In Van Vladerackens te boek gestelde memoires overheerst dus de muziek. En een groot deel van het boek gaat over de doldwaze avonturen op de kostschool. Wat haar verder in het leven bewogen heeft, is uit *Muziek* moeilijker te achterhalen.

Van Vladeracken wilde na haar schooljaren het Haarlemse verruilen voor Amsterdam om in de grote stad muzieklessen te nemen. Ze noemt zichzelf een 'onnoozel kippetje'.[8] Ze ging op kamers en met een lotgenoot, Dien, bezocht ze musea. Een plotselinge

IP: 145.109.71.193

ontmoeting die haar inspireerde vond plaats in het Rijksmuseum. Ze kwam daar onverwacht oog in oog te staan met de wereldberoemde Isadora Duncan. Duncan was een balletdanseres die rond 1906 in Nederland woonde. De twee jonge vrouwen keken ademloos naar de beeldschone en opvallend geklede beroemdheid, en Van Vladeracken nam zich voor, zoals ze in haar memoires beschrijft, om voortaan kleurig en fleurig gekleed door het leven te gaan. Ze zegt erover: 'Ik werd aangegaapt maar verdroeg het manmoedig'. Kleding zou in haar latere carrière nog een rol spelen. Wat de muziekles betrof: Daniel de Lange, directeur van het Amsterdamse conservatorium en een autoriteit destijds, zei tegen haar dat ze beter verder kon in zang dan met piano en stuurde haar door naar zijn dochter Mien de Lange, die daar zangles gaf.[9]

Eenmaal begonnen op het conservatorium werd haar echter gezegd dat haar stem te klein was om zangeres te worden; geen 'Bombenstimme'. Ze kon maar beter inzetten op het geven van muziekles. Dat wilde ze niet en dus verliet ze het conservatorium om met privélessen in zang zich verder te bekwamen. Zo bracht onder anderen de componist Bernard Zweers, 'oom Bab', haar harmonie, contrapunt en compositie bij, maar ook ambitie: 'Je moet er toch minstens voor zorgen dat er een 3e van Vladerackendwarsstraat naar je genoemd wordt', zei hij tegen haar.[10] Na verloop van tijd trad ze in kleine kring op. Haar eerste concerten werden niet onverdeeld positief besproken. Haar oude leermeester Daniel de Lange bijvoorbeeld, vond het maar niks.[11] De beroemde componist en dirigent Julius Röntgen raadde haar aan voor volksliederen te kiezen, daar had ze de perfecte stem voor: '[D]at is uw terrein!'.[12] Röntgen zelf had zich ook in dit genre verdiept.

Van Vladerackens memoires zijn een aaneenschakeling van ontmoetingen – vaak vluchtige – met beroemdheden, zo schrijft ze ook over een optreden van Mata Hari in Parijs, dat ze bijwoonde: '[I]k kon haar niet apprecieeren'. In het boek is een hoofdstuk gewijd aan haar verblijf in Londen. Van een recensie weten we dat ze daar in elk geval in 1913 was. Ze zong er onder meer oud-Franse volksliederen.[13] Met succes. 'De tijd was voorbij dat ik vrij welgesteld was en vanzelf eenig geld ter beschikking had', schrijft ze vervolgens enigszins raadselachtig in haar memoires.[14] Waarom dat zo was legt ze niet uit, maar het is een feit dat haar eerste man in 1915 overleed. Hij komt helemaal niet voor in haar memoires. Toch heeft dit huwelijk dertien jaar geduurd, en met Niel Vogel, haar eerste echtgenoot, deed Geertruida van Vladeracken haar intrede in artistieke kringen.

Artistieke kringen

Waar zij Niel Vogel (1876-1915) leerde kennen, is niet meer na te gaan. Aanvankelijk was hij jurist, maar hij trad ook op als violist en dat beviel goed.[15] Hij koos voor de muziek

IP: 145.109.71.193

omstreeks 1901, het jaar waarin hij trouwde met Geertruida. Zij was toen 21. De ontmoeting kan in haar Amsterdamse studentenjaren hebben plaatsgehad bij oom Bab of Mien de Lange, maar in haar memoires ook hierover geen woord. Vogel verkeerde in de kringen van Alphons Diepenbrock, met wie hij in 1903 een kwartet vormde, zo schrijft Diepenbrocks zus. Ze speelden onder meer in het atelier van Antoon Derkinderen, waar ook Geertruida bij aanwezig was. Daarna gingen ze dan met zijn allen eten bij Saar de Swart, net als Derkinderen een bekende naam in de wereld van de kunsten.[16]

Niel Vogel [Atria Amsterdam]

Vogel kwam uit een gegoede familie. Hij ontsprong bijvoorbeeld de dienstplicht omdat hij zich een zogeheten remplaçant kon permitteren.[17] Zijn vader was Johan Gregorius Vogel, zijn moeder heette Du Quesne. Geertruida van Vladeracken trad zelf ook op samen met Niel Vogel, waarbij zij zong en dan ging het meestal om klassiek repertoire. Hun optredens werden wisselend beoordeeld in de pers, en dat was vooral in het nadeel van Van Vladeracken. 'Mr. Niel Vogel is een knap violist', maar Brahms en Schubert waren 'ook wanneer enkele fouten in ademhaling en uitspraak zullen zijn verbeterd, voor mevr. V. veel te zware kost'.[18] Al was het dan niet altijd positief, hun optredens haalden geregeld de pers. In 1907 reisden Vogel en van Vladeracken naar Noorwegen en Zweden voor een tournee.[19] Ze gaven in 1911 enkele concerten samen met de beroemde klaveciniste Wanda Landowska. Vogel bespeelde dan een 'viola d'amore', een instrument dat aan het begin van de twintigste eeuw al 'uit de tijd' gevallen was maar in de zeventiende eeuw veel voorkwam. Dit bijzondere instrument werd Vogels handelsmerk.

Het echtpaar trad ook op voor vrienden en bekenden. Soms was daarbij Frederik van Eeden aanwezig, psychiater en schrijver. Hij hield een dagboek bij en zo lezen we over deze concerten. Van Eeden schrijft bijvoorbeeld op 21 juni 1908: 'Vanavond hoorde ik composities van mevr. Vogel-Vladeracken die ik mooi vond'.[20] En in 1912, in februari, schrijft hij: 'Ik hoorde heerlijke muziek gister door het echtpaar Vogel'.[21]

IP: 145.109.71.193

Vijf kinderliedjes, door G. Vogel-Van Vladeracken, uitgave van G. Alsbach & co (z.j.) [KB Den Haag]

Van Vladeracken was inmiddels begonnen met componeren. Ze had enkele teksten van Shakespeare op muziek gezet. Componeren was, net als lesgeven in muziek, in deze jaren een vrouwenzaak, zo blijkt uit statistieken, want in de periode 1888-1913 waren vrouwen ver in de meerderheid als gediplomeerden in muziek, met name piano, viool of zang. Tegenover de 285 vrouwen die van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunsten een diploma kregen, staan maar 41 mannen. Bij de Nederlandsche Toonkunstenaarsvereeniging kregen in diezelfde periode 806 vrouwen en 162 mannen hun diploma.[22] Geertruida van Vladeracken had overigens geen diploma, en haar man ook niet.

Wat Van Vladeracken componeerde waren vooral kinderliedjes. Soms schreef ze de teksten zelf, soms maakte ze de muziek bij het werk van anderen, zoals bij de schrijfster en illustratrice Rie Cramer van wie ze onder meer de bundel *Kindertjes uit Zonneland* van muziek voorzag, een uitgave van W. de Haan. Zelf gaf ze veel uit bij de Amsterdamse muziekuitgeverij Alsbach.[23] Behalve illustraties van Rie Cramer zien we in latere jaren ook illustraties van Jan Poortenaar bij de composities van Van Vladeracken. In juni 1913 bevond Geertruida Vogel, zoals ze destijds heette, zich met Niel Vogel in Londen waar ze optrad in Chapell's House, Bond Street. Zij zong onder meer oud-Franse liedjes, hij bespeelde de viola d'amore. Het werd een doorslaand succes.[24] Het lijkt erop dat zij tijdens deze reis merkte dat het oude liederenrepertoire haar lag. In december gaf ze in London weer een recital van oude liederen, en opnieuw waren de loftuitingen legio.[25]

Het huwelijk met Niel Vogel kreeg een abrupt einde toen Vogel op 18 april 1915 overleed. Was het misschien een hartaanval? Of zelfmoord? Dat laatste lijkt waarschijnlijk. De rouwadvertenties geven weinig prijs, hij was 'plotseling' overleden.

IP: 145.109.71.193

Maar uit andere bronnen rijst het beeld op van een man in wanhoop en met depressies. Zo schrijft Frederik van Eeden eind april, kort na Vogels dood, in zijn dagboek: 'De arme Niel Vogel is het slachtoffer geworden'. Hij vergelijkt Vogel met een andere depressieve musicus die bij Van Eeden patiënt was. Van Eeden spreekt over 'de strijd tegen de duisteren' en zegt dan over de pas overleden Vogel: 'En nu hebben ze hem ten onder gebracht. Ik vermoedde er niets van. Ik had zelf één moment van geweldige depressie, Maandag. Maar nu is het weer beeter'. Vogel leed dus, net als Van Eeden zelf, aan depressies, maar mogelijk was er meer aan de hand. Alphons Diepenbrock dacht dat zijn dood iets met Geertruida te maken had. Dat weten we omdat zangeres Cateau Loman in haar dagboek het volgende schreef: 'Tweede Paaschdag [...] Maandagavond thuis. Lien [Mej. E. Jas] is er als Francisca [Vogel] in groote ontsteltenis het bericht omtrent Niel's dood brengt. Als Fons [Diepenbrock] het den volg. dag hoort, is zijn onmiddellijke uitroep: 'Die vrouw is de oorzaak!'[26]

Het valt helaas niet meer na te gaan wat Diepenbrock precies bedoelde, is 'die vrouw' wel Van Vladeracken, of was er nog een ander in het leven van Niel Vogel? En waarom werd het lichaam niet ter aarde besteld, bij de geplande begrafenis 'maar op een later te bepalen datum', zoals een knipsel onthult?[27] Er is reden om te veronderstellen dat Geertruida van Vladeracken al tijdens haar huwelijk met Niel Vogel een relatie kreeg met Jan Poortenaar. Zij leerden elkaar namelijk kennen in 1913, waarschijnlijk in Londen zoals blijkt uit een opdracht in een boek. Van Vladeracken, die immers de smaak van de oude liederen te pakken had gekregen, publiceerde een Engelstalig essay over de 'Revival of Old Songs', waarvoor Poortenaar de illustraties maakte. Ze gaf het uit in eigen beheer, er staat geen naam op van een uitgever en ook geen jaartal. Maar in het enige bewaard gebleven exemplaar, dat in de KB ligt, staat een opdracht aan de bekende amateurmusicoloog F. Scheurleer, van Geertruida Vogel, en glashelder gedagtekend: december 1913.

Hoe het ook zij, Geertruida werd weduwe, op haar 35ste. Kinderen had ze niet. Over de komst van Poortenaar in haar leven schrijft ze in haar memoires niets. Wat wel duidelijk is, is dat zij met Poortenaar op 10 september 1915, luttele maanden na Vogels dood, naar Londen is gegaan en dat zij op 26 februari 1916, dus nog geen jaar na de dood van Niel Vogel, in Hampstead zijn getrouwd.[28] Na haar huwelijk bleef ze haar meisjesnaam gebruiken, ook wanneer de twee als echtpaar naar voren traden. Nu was het zaak enige inkomsten te vergaren. Ze probeerde links en rechts vertaalwerk te krijgen.[29] Vanuit Londen schreef ze stukken voor het tijdschrift *Het Muziekcollege* en verdiepte ze zich in de Engelse muziekgeschiedenis. Jan Poortenaar maakte tekeningen van het Londense stadsleven.

IP: 145.109.71.193

The Bonnie Song, tekstboekje bij de oude Engelse liedjes, een uitgave van het concertbureau A. Vernout [NMI Den Haag]

Een eigen repertoire

Van Vladeracken en Poortenaar keerden terug naar Nederland in 1917, en woonden toen in een 'landhuisje' in Bennekom.[30] Ze gaven enkele concerten waarin zij nu vooral oud-Engelse en Schotse liedjes ten gehore bracht.[31] Poortenaar begeleidde hierbij zijn vrouw op de piano. Dat was kennelijk een succes, ze zetten dit voort met enkele avonden gewijd aan Shakespeares *Romeo en Julia*, door Van Vladeracken op muziek gezet. Daarna volgde een reeks 'voordrachten' getiteld 'the Bonnie Song', met oud Engels repertoire. In het koor van enthousiastelingen, gaf één recensent een dolksteek:

> De wereld is groot en wonderlijk: 't grootst en het bewonderenswaardigst is echter Geertruida van Vladeracken, die gisteravond in de Concertzaal Duwaer en Naessens haar hoorders van deze waarheid, welke haar onvervreemdbaar eigendom is, trachtte te overtuigen. Maar juist omdat ze zichzelf geen oogenblik kan vergeten en er steeds op uit is om te laten zien hoe geestig, hoe aardig, hoe gevoelig, hoe charmant Geertruida van Vladeracken zingt, mislukte deze poging volkomen.

Dat ze was begeleid door haar bescheiden echtgenoot Jan Poortenaar was zelfs amper opgevallen, noteerde de recensent sarcastisch.[32] Een andere recensent was juist heel enthousiast en zag in haar bewegingen en mimiek een mooi theatrale invulling, wat de liederen ten goede kwam.[33] De positieve geluiden lijken in elk geval de meerderheid te vormen. Ook dichter Adriaan Roland Holst, die zelf *King Lear* had vertaald, was enthousiast over van Vladerackens Shakespearebewerkingen.[34] Ze ging dus door met het geven van concerten in deze richting, waarbij haar man Poortenaar haar kostuums ontwierp.

In de bladen *De Kroniek* en *De Kunst* kwamen verslagen van haar optredens te staan, voorzien van foto's van de zangeres in haar bijzondere kostuums.[35] Een zwierige rok, een zwoele sluier of een schots ruitje, het hoorde allemaal bij haar uitdossing. Bij haar optredens ging het allang niet meer alleen om de zang, het was een vorm van voordrachtskunst geworden. De optredens waren nodig want anders dan haar eerste echtgenoot kwam

IP: 145.109.71.193

Poortenaar niet uit een rijke familie; zijn vader was secretaris geweest bij een veilinghuis. Er moest brood op de plank. Geertruida van Vladeracken had een vertaalklus kunnen regelen, ze vertaalde onder meer het boek *Gerda* van Herman Hesse (1918, uitgegeven door Meulenhoff). In de zomer van 1919 gingen ze voor optredens opnieuw naar Londen.[36] In haar memoires schrijf ze hoe moeilijk het was om het Londense publiek binnen te halen. 'We werkten als paarden aan de publiciteit, want bekendheid moest er eerst aan gegeven worden'. Ze deden alles zelf: circulaires, advertenties, foto's en aankondigingen bij muziekhandels. Ze hadden geen manager of concertbureau in de arm genomen.[37]

Een heel andere reis maakte ze samen met Poortenaar, tussen februari 1922 en najaar 1923. Ze trokken naar Nederlands-Indië, waar ze een 'kunstreis' maakten.[38] Hij schilderde en exposeerde, en zij trad op. Ook in de Oost was de kritiek niet onverdeeld gunstig over Van Vladerackens prestaties. 'Een teleurstelling' en 'monotoon' schreef de *Sumatra Post*.[39] Veel beter liep haar kindervoorstelling die steevast vol zat.[40] Van Jan Poortenaar werden zestien doeken verkocht, en zijn expositie trok veel publiek.[41] Maar pech hadden ze ook. Ze liepen malaria en influenza op, waardoor ze bijna drie maanden uit de running waren.[42] Of het aan de ziekte lag of aan iets anders, een kwestie ontstond toen Poortenaar tijdens het spelen van het Wilhelmus op een feest in een Bataviaas hotel was blijven zitten. Zoiets moest je te midden van de vaderlandslievende Nederlands-Indische bourgeoisie niet proberen. Hij had moeten stáán, om uit volle borst mee te zingen. Ze kunnen maar beter snel weer terug naar Nederland, schreef een krant geïrriteerd.[43]

Eenmaal terug in Nederland stelden zij hun reiservaringen te boek, met 42 illustraties van Nederlands-Indië door Poortenaar. Dit kloeke boek, getiteld *Een kunstreis in de Tropen* verscheen in 1925 bij W.J. Thieme & Cie in Zutphen, en was met fl. 5,90 een tamelijk duur boek. Van Vladeracken was ook geïnspireerd door de reis en publiceerde 'Indische liedjes' in *Ons eigen tijdschrift*.[44] Een voorbeeld:

Wat komt er al niet voorbij,
Voorbij onze voorgalerij? ...
Een koopman met garnalen,
Een ander met sandalen,
'n Javaan met gouden krissen,
En een met mooie visschen,
Dan komt het bedel-ventje,
Dat vraagt om een 'persen-tje',
Vaak komt ook de Chineesche man
Die, o, zoo pienter tawarren kan....
Ze blijven soms even staan —
En bieden hun waren aan.

IP: 145.109.71.193

Geertruida van Vladeracken met Jan Poortenaar omstreeks 1923 [CBG Den Haag]

In augustus 1924 begon van Vladeracken een praktijk als zanglerares. Ze noemde haar leslokaal: In den Toren, adres Roelof Hartstraat 84 te Amsterdam.[45] Ook dook ze op in een nieuw medium. Op woensdag 16 mei 1928 kon men de inmiddels 48-jarige zangeres horen op de radio.[46] Er zouden nog veel radio-optredens volgen.

De uitgeverij

Haar muzikale carrière verliep dus voorspoedig, maar hoe raakte Van Vladeracken met haar man dan in het boekenvak verzeild? Aanvankelijk werden haar liederen in druk uitgegeven door de Amsterdamse firma Alsbach en door uitgeverij W. de Haan. Veel van haar contracten laten zien dat er sprake was van 'volledige overdracht' van het auteursrecht en dat ze per verkocht exemplaar betaald kreeg, royalty's dus.[47] Ze toucheerde ongeveer 30 tot 50 cent per verkocht boekje. In 1914 tekende ze een protestbrief van het Genootschap van Nederlandsche Componisten, waarin dit

IP: 145.109.71.193

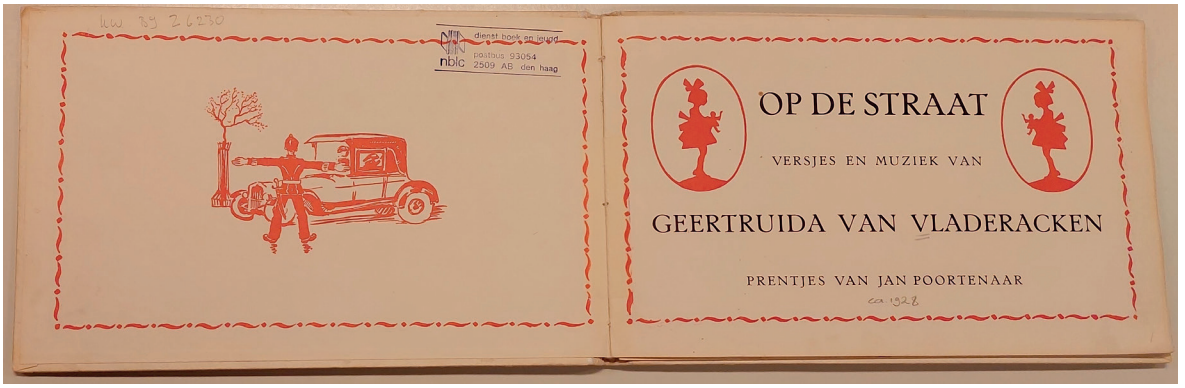

Op de straat, uitgave van Geertruida van Vladeracken, 1928 [KB Den Haag]

type contract, met volledige rechtenoverdracht en royalty's, werd aangevochten als gevolg van de opkomst van de phonografie, de langspeelplaat. Daarbij ging het om 'mechanische reproductie' en daarin voorzag zo'n contract niet. Toch gaf ze daarna, zo blijkt uit de contracten, op dezelfde condities weer uit bij Alsbach. Die firma was blijkbaar niet bereid iets aan de contracten te veranderen.

Ze begon in 1928 haar werk in eigen beheer uit te geven. Niet onder de naam In den Toren – dat was voor haar zangschool – maar onder haar eigen naam. Dat deed ze met haar kinderopera *Goudhaartje en de troubadour* en *Ons nieuwe Sinterklaasboek*, beide met muziek en tekst, en geïllustreerd door haar man, Jan Poortenaar. De imprint luidde eenvoudigweg: 'uitgeefster G. van Vladeracken, Roelof Hartstr. 84 Amsterdam'. Een grafische opleiding had ze niet, maar dat had Poortenaar wél. Hij wist veel over boeken en boekkunst waarover hij ook publiceerde, en bovendien was zijn vader ooit boekhandelaar geweest.[48] De boeken vielen in de smaak bij recensenten: 'Beide werkjes zien er keurig uit, zoowel wat de typografische afwerking als wat den inhoud betreft. Wat wordt er in dezen tijd een zorg besteed aan de kinderlectuur. Het is alles zoo fijn, zoo smaakvol en beschaafd, dat men gerust van kinder-'litteratuur' mag spreken!'[49]

Omdat het huis In de Toren heette, en de zangschool ook, lag het voor de hand de uitgeverij tenslotte ook zo te noemen. Dat gebeurde al kort na de eerste uitgaven, eind 1928, met *Op de straat* als eerste titel. Toch zou het nog acht jaar duren voordat de uitgeverij erkend werd door de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels en zaken mocht doen met de reguliere boekhandel. Dat gebeurde in 1936, tot die tijd konden ze formeel alleen uitgaven verkopen in de muziekhandels.[50]

Het echtpaar moet een tomeloze energie hebben gehad, want niet alleen zijn veel boeken in het fonds van hun hand, ook het vertalen van andermans werk deden ze veelal zelf en Jan Poortenaar heeft veel uitgaven eigenhandig geïllustreerd. Een

IP: 145.109.71.193

bijzonder boek dat ze vertaalden en uitgaven was een biografie getiteld *Jeanne d'Arc*, geschreven door Vita Sackville West. Dit was met 431 pagina's vermoedelijk het dikste boek uit hun fonds en verscheen in 1938, twee jaar na de Engelse editie.

Een mooie vangst was de beroemde schrijver Arthur van Schendel, met wie ze bevriend waren.[51] Het bekende portret van de schrijver, gebogen over zijn paperassen, is van Jan Poortenaar. Van deze beroemde schrijver publiceerden ze het essay *Bij het uitpakken van de boeken* (1940). Dit boek kwam uit als deel 1 van de Torenreeks, een serie die in totaal vijftig delen zou tellen. Ze schreven Van Schendel op briefpapier van de uitgeverij, waarop hun beider namen stonden gedrukt. En ook de contracten met auteurs tekenden ze gezamenlijk. Het boek van Van Schendel liep heel aardig en in 1943 bespraken ze met de auteur een plan om de novelle *Maneschijn* in de Torenreeks te herdrukken. Maar de oorlogsomstandigheden waren wel een rem voor het bedrijf: 'De uitgever is niet meer zo vrij als vroeger, en de bepalingen veranderen voortdurend. [...] nu eens is er geen garen, dan weer geen lijm, dan weer geen stroom voor de machines, etc. etc.'.[52] Het boek zou pas na de oorlog verschijnen.

Tijdens de oorlog woonden de echtelieden in Naarden waar ze rond 1940 naartoe verhuisd waren. Ze konden daar redelijk ongestoord de oorlog doorkomen, al kregen ze wel een keer een huiszoeking, zoals ze schreven aan de Van Schendels.[53] Het echtpaar trad in de oorlogsjaren nog wel op, maar alleen in huiskamers.[54] En er kwamen toch nog enkele uitgaven, In 1941 verscheen in de Torenreeks bijvoorbeeld Vondels *Gysbreght van Aemstel: d'ondergang van zijn stad en zijn ballingschap*. Misschien een verwijzing naar de bezetting door de Duitsers? Hun uitgeverij kreeg er in 1943 een zaakwaarnemer erbij, maar die verdween weer uit de boekhouding in 1946. Het ging om J.M.C. de Leur, iemand uit de grafische sector. Het is niet duidelijk wat hij in deze periode in het bedrijf heeft gedaan.[55] Direct na de oorlog verscheen in De Torenreeks het bundeltje *Wilhelmus van Nassouwe,* een project waarbij Jan Poortenaar als samensteller vermeld staat, en waarvan Geertruida van Vladeracken de toonzetting verzorgde. *Dichters over Holland*, samengesteld door Maurits Mok, kwam ook uit in het bevrijdingsjaar. Van Vladeracken zelf publiceerde in 1946 in de reeks *Het klavier bij Bach en zijn tijdgenooten*, en het leerboekje *Beter zingen!* Ze werkte in 1946 aan haar zwanenzang, een bloemlezing poëzie van Nederlandse dichters over de seizoenen: *Dichters over 't jaargetij.* Dit boek werd voltooid en van vignetten voorzien door haar man en verscheen in 1947, toen Van Vladeracken al was overleden. Ondertussen had de uitgeverij haar memoires *Muziek* uitgebracht, en een gedenkboekje over Van Vladeracken, geschreven door Dirk Huizinga. Ook over Poortenaar was een boek bij In den Toren verschenen, dat was in 1939.[56] Het werd in 1947 heruitgegeven.

Voor Van Vladeracken was het afgelopen, haar dood in januari 1947 zette een streep door de rekening. De uitgeverij had haar in al die jaren natuurlijk tijd en energie

IP: 145.109.71.193

gekost maar het leverde haar ook wat op. De boeken van en over haar maakten haar roem groter en zorgden voor naamsbekendheid. Het vertaalwerk gaf haar een meer literair aureool, iets wat ze met de kinderliedjes niet kon bereiken. Ze wist in elk geval zonder andere inkomsten dan zingen, schrijven en uitgeven in haar bestaan te voorzien. Jan Poortenaar gaf ook veel eigen werk uit bij In de Toren, en zette de uitgeverij voort na Van Vladerackens dood. Van zijn hand verschenen uitgaven over kunstenaars en over grafische technieken, een boek over papier en, opvallend, een boek waarin hij verdedigde dat Coster de boekdrukkunst zou hebben uitgevonden, en niet Gutenberg. Die stelling was volkomen achterhaald. *Coster – niet Gutenberg* verscheen in 1947, toen Van Vladeracken al was overleden. Poortenaar kreeg kritiek van bibliograaf Bonaventura Kruitwagen, in het gezaghebbende tijdschrift *Het Boek*. Omdat dit blad zijn verweer hierop niet wilde afdrukken, gaf Poortenaar het zelf maar uit, natuurlijk bij In den Toren.[57]

De nadagen van de uitgeverij

In 1950 schreef Poortenaar een beetje beschroomd aan de familie Van Schendel dat hij plannen had: 'Toen ik mijn vrouw verloor, had ik veel steun aan de verpleegster die haar verzorgde. Dit bleek een blijvende vriendschap, en wij willen nu ook bij elkaar blijven, en zullen (in alle stilte, zonder bloemen etc.) 1 oct. gaan trouwen, en maken 't pas daarna bekend'.[58] Het huwelijk zou niet lang duren want in 1958 stierf ook Poortenaar, 70 jaar oud.

Twee jaar voor zijn dood had hij In den Toren al overgedaan aan de grote uitgeverij Bosch & Keuning. Onder die paraplu werd het een wat merkwaardig imprint, met aanvankelijk vooral puzzel- en hobbyboeken, waaronder de serie *Wij...,* met titels als *Wij bridgen* en *Wij schaken.* Bosch & Keuning wist kennelijk ook niet goed wat het aan moest met dit fonds. Maar in 1968 gebeurde er iets interessants. Toen startte onder de imprint In den Toren namelijk een nieuwe serie, de zogeheten 'Anthos-Boeken'. In deze serie verschenen op de actualiteit gerichte boeken over eigentijdse onderwerpen als verslaving, sterilisatie, euthanasie, prostitutie en gezondheid, kortom, populaire wetenschap en levensbeschouwing. De Anthos-Boeken overvleugelden al snel de rest van het fonds en vanaf 1988 werd dit een eigen imprint met Robbert Ammerlaan als directeur. De naam In den Toren bleef nog wel in gebruik, vooral voor vertaalde auteurs, onder wie Stephen King en Leon Uris. Een van de weinige oorspronkelijke Nederlandse auteurs was de omstreden journalist en Indonesië-kenner Willem Oltmans die bij In de Toren de eerste delen van zijn memoires uitgaf. In 1995 verdween In den Toren dan toch helemaal. Anthos werd in 1996 samengevoegd met Ambo en heet tegenwoordig Ambo/Anthos.

IP: 145.109.71.193

Geertruida van Vladeracken is nu nog slechts een voetnoot in de geschiedenis. Haar kinderliedjes worden genoemd maar over het algemeen weggezet als het werk van 'de talrijke damesdichters-componisten wier namen nu volstrekt in de vergetelheid zijn geraakt'.[59] En zo kwam ze ook in het *Lexicon voor jeugdliteratuur* terecht, als een van de vele 'tantes': 'Talrijke, in Nederland vooral vrouwelijke auteurs schiepen in hun versjes een knusse, veilige wereld met lieve kindertjes en snoezige diertjes [...]'.[60] En als uitgeefster is ze helemaal vergeten. Na haar vroege dood was het haar man die de uitgeverij voortzette en doorverkocht aan Bosch & Keuning. Zo lijkt het alsof het zijn bedrijf was, en zij slechts de zingende huisvrouw.

De Telegraaf portretteerde Geertruida van Vladeracken in 1942 in de rubriek 'Vrouwen van bekende mannen', maar toen constateerde de journalist besmuikt dat het in dit geval eerder andersom was. Zij was bekender dan haar man.[61] Hoe kan het dan toch dat niet zij als mede-uitgeefster, of beiden als echtpaar, maar alleen haar man als uitgever van In den Toren de geschiedenis is ingegaan? Waarschijnlijk heeft dat zowel met haar vroege dood, als ook met de rechtsgrond te maken. In Nederland was tot 1957 de getrouwde vrouw 'handelingsonbekwaam'. Dat betekende dat de man steeds zijn handtekening moest zetten en dat er geen formele beslissingen door haar konden worden genomen zonder zijn instemming. Zodoende is de inbreng van de echtgenotes moeilijk te reconstrueren. Echtelieden schrijven elkaar meestal geen brieven. Maar vermoedelijk speelde ook mee dat Van Vladeracken niet haar artistieke imago geweld wilde aandoen met zoiets aards als het runnen van een uitgeverij. Zij wilde als zangeres/componist de geschiedenisboekjes in – zo blijkt immers uit haar memoires. Ze was een kunstenaar. Hoe het werkelijk zat, is nu duidelijk geworden. Ze was niet alleen een meehelpende echtgenote, maar een volwaardige zakenpartner in het uitgeversbedrijf. In dat kleine pantheon van vrouwelijke uitgevers van voor de Tweede Wereldoorlog, waarin onder meer de uitgeefsters van De Spiegel, Mies Veen en Mea Verwey zijn ondergebracht, kunnen we nu ook Geertruida van Vladeracken een plaats gunnen. Er volgen er vast meer.

Noten

1. Joost Nijsen, 'Twee zulke goede namen. Willem Versluys en Annette Versluys-Poelman, uitgevers te Amsterdam', in: *Optima* 23 (1989), p. 93-135.
2. Dat zij de proef nog heeft gezien, blijkt uit een niet nader geduid krantenknipsel, 23 aug 1947. [Atria kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Stichting Vrouw en Muziek, map 146].
3. Vera Weterings, 'Vladeracken, Geertruida van', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Vladeracken [13/01/2014]; Els Kloek, *1001 vrouwen in de Nederlandse geschiedenis*. Vantilt,

IP: 145.109.71.193

Nijmegen 2013, lemma 843. Dirk M. Huizinga, *Geertruida van Vladeracken*. In den Toren, Naarden 1947.

4. Reinier Willem Petrus de Vries jr., *Jan Poortenaar en zijn werk,* In den Toren, Naarden 1939, p. 12.
5. Zie o.m. https://nl.wikipedia.org/wiki/Van_Vladeracken en de daar genoemde bronnen.
6. *Marriage Certificate* [Atria kennisinstituut].
7. Geertruida van Vladeracken, *Muziek*. In den Toren, Naarden 1947, p. 114.
8. Van Vladeracken, *Muziek,* p. 219.
9. Van Vladeracken, *Muziek,* p. 237.
10. Van Vladeracken, *Muziek,* p. 241. Hij werd zelf in Amsterdam met een kade herdacht.
11. Onder andere *De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad*, 22 oktober 1910. Zie ook Van Vladeracken, *Muziek,* p. 278.
12. Van Vladeracken, *Muziek,* p. 277.
13. *Algemeen Handelsblad*, 10 december 1913.
14. Van Vladeracken, *Muziek,* p. 307.
15. *De Nieuwe Courant*, 8 november 1901.
16. Zie onder meer de brieven van Ludgardis Diepenbrock, aan haar zus in: Hendrik Eduard Reeser, *Brieven en documenten Alphons Diepenbrock.* Deel IV. Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis en Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1974, p. 142 en volgende.
17. Registers Stadsarchief Amsterdam. Dit kon nog tot 1898. Daarna was dienstplicht niet meer overdraagbaar.
18. Bijlage 01-01-1906 in: *Caecilia; algemeen muzikaal tijdschrift van Nederland* 63 (1906).
19. *De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad*, 22 januari 1908.
20. Frederik Willem van Eeden, *Dagboek*. Tjeenk Willink-Noorduijn, Culemborg 1971-1972, p. 901.
21. Frederik Willem van Eeden, *Dromenboek*. Bert Bakker, Amsterdam 1979, p. 421.
22. Helen Metzelaar, 'De componiste in het Nederlandse muziekleven', in: *Ons Erfdeel* 28 (1985), p. 37-44.
23. In de collectie van het Nederlands Muziek Instituut (NMI), Haags Gemeentearchief nr. 3177-01 zijn haar uitgaven te vinden. Medewerker Gert Floor van de muziekcollectie ben ik veel dank verschuldigd. Hij heeft de archiefstukken van Van Vladeracken in de jaren 1990 geordend.
24. *Algemeen Handelsblad*, 10 juni 1913, ook 17 oktober 1913.
25. *De Telegraaf*, 10 december 1913.
26. Dit fragment is te vinden in Atria kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, Archief Stichting Vrouw en Muziek, map 146. Het werd aan archivaris Gert Floor toegestuurd door de tweede echtgenote van Jan Poortenaar. Ze schrijft Floor: 'Je vermoedens betreffende een dramatisch einde worden er door bevestigd, en hoe: uit Diepenbrocks mond! Zo ontrafel je steeds meer'. Brief 19 december 1994.
27. Knipsel in CBG (Centrum voor familiegeschiedenis), 'Begrafenis Niel Vogel' april 1915, krant onbekend.
28. 'Vertrek: Bevolkingsregister tijdelijk verblijf' [archiefnummer 5007, inventarisnummer 259, Stadsarchief Amsterdam]. Trouwregister Hampstead, [Atria kennisinstituut].
29. Zo blijkt uit een brief van uitgeverij L.J. Veen, 23 oktober 1915/1916 (niet goed leesbaar). Literatuurmuseum.

IP: 145.109.71.193

30. *De Vrouw en haar Huis*, Van Holkema en Warendorf, Amsterdam 1920, p. 287.
31. *De Avondpost*, 5 februari 1917.
32. *De Telegraaf,* 15 maart 1917, niet gesigneerd.
33. *Algemeen Handelsblad*, 15 maart 1917, gesigneerd Ks.
34. Weterings, 'Vladeracken, Geertruida van', *Digitaal vrouwenlexicon van Nederland.*
35. *De Kroniek, geïllustreerd maandblad voor Noord- en Zuidnederland* 3 (1917), nr. 3, p. 80-82. *De Kunst; een algemeen geïllustreerd en artistiek weekblad* 10 (1917/1918), nr. 521, p. 199-200.
36. Zo blijkt uit het colofon van *Caecilia*, waarvan zij vaste medewerker was.
37. Van Vladeracken, *Muziek,* p. 323.
38. *Bataviaasch Nieuwsblad*, 5 januari 1922 kondigt de reis aan voor februari 1922.
39. *De Sumatra Post*, 17 maart 1923.
40. *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië,* 28 juli 1923.
41. *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië*, 28 juli 1923.
42. *Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië,* 24 mei 1923.
43. *De Nieuwe Vorstenlanden*, 8 november 1923.
44. Zie onder meer *Ons Eigen Tijdschrift*, 1 juli 1927 en 1 januari 1928.
45. Zo blijkt uit advertenties in *Caecilia.*
46. *Christelijk Tijdschrift voor Radio* (*NCRV*), 12 mei 1928.
47. Deze contracten zijn te vinden in Atria kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis [Archief Stichting Vrouw en Muziek, map 146].
48. In memoriam C. Poortenaar*, Amstelodamum; Orgaan van het Genootschap Amstelodamum*, 5 (1918), p. 15-16.
49. *Deli Courant*, 21 november 1928.
50. Informatie uit het zogeheten *Lijstenboek,* van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels.
51. Zoals blijkt uit enkele bewaard gebleven brieven die in het Literatuurmuseum berusten.
52. Brief In den Toren (beide echtelieden) aan Annie en Arthur van Schendel, 13 augustus 1943 [Literatuurmuseum].
53. Brief In den Toren (beide echtelieden) aan Annie en Arthur van Schendel, 13 augustus 1943 [Literatuurmuseum].
54. Huizinga, *Geertruida van Vladeracken*, p. 38.
55. Hij was voorzitter van de Bond van Handelaren in machines en materialen voor de grafische en aanverwante industrieën, blijkt uit de *Pyttersen Almanak*.
56. De Vries jr., *Jan Poortenaar en zijn werk*.
57. Jan Poortenaar, *Geweigerd verwee*r. In den Toren, Naarden 1948.
58. Brief Poortenaar aan Arthur (Sjeu) van Schendel (zoon van de schrijver), ergens in (vermoedelijk) 1950, Literatuurmuseum.
59. Harry Bekkering (red.) e.a., *De hele Bibelebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland & Vlaanderen van de Middeleeuwen tot heden*. Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam 1989, p. 356.
60. Jan van Coillie, Wilma van der Pennen, Jos Staal en Herman Tromp (red.), *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Kinder- en jeugdpoëzie, Martinus Nijhoff, Groningen e.a. 1982-2014, p. 3.
61. Rubriek 'Vrouwen van bekende mannen', in: *De Telegraaf*, 1 januari 1942.

IP: 145.109.71.193